EÖRSI ISTVÁN:

A SZEMÜVEG

A magyar versmondás legújabb korának két sarkalatos személyisége Ascher Oszkár és Latinovits Zoltán. Ez a megállapítás ma — jól tudom — alig védhető. Latinovits, a „színész-király", a maga istenülő lényével és átokverte végzetével mindenkit árnyékába borít. Önvádat ébreszt bennünk, túlélőkben, akik — alacsonyabb röppályájúak lévén — mindmáig átsiklottunk a halálos radar-háló alatt. Személye a „magyar fa sorsának", vagy ha úgy tetszik: a vasúti sínek kontinuitásának jelképévé nőtt.

Latinovits, a *versmondó* azonban érthetetlen a fordulat nélkül, amelyet Ascher Oszkár hozott, követőinek széles táborra ellenére egyesegyedül, a saját testére szabottan. Előtte a deklamáló színészi versmondás élvezett egyeduralmat; sőt, mondhatjuk, mindmáig ez a stílus az uralkodó. A színész *hangot* ad a versnek, teljes eszköztárát felhasználja, hogy az írott szót szenvedélyével itathassa át. Azonosul a versszel, akármilyen legyen is ez, és ily módon alkalma nyílik rá, hogy egyetlen esten eljátsszon harminc-negyven szerepet.

Ascher Oszkár nem színészként lépett a pódiumra. Őt látva első benyomásom mindig az volt, hogy civillel állok szemben. Mintha apám barátja, dr. Lénárt György gyerekorvos jelent volna meg a lámpafényben, elválasztott, gyér haj, szemüveg, középtermetű férfi, kifogástalan, de semmiképp sem túldivatos öltönyben — már külsejéből is hiányzott a pátosz. Amikor megszólalt, magas fekvésű, száraz hangja első pillanatban prózainak hatott. A korábban látott versmondók azt akarták valamiképpen elhitetni velem, hogy ők írták a verset — Ascher megszólalásának, sőt, megjelenésének pillanatában elkülönítette magát attól, aminek elmondására elszegődött. „Itt vagyok én; és ott a vers. Megpróbálom a saját felfogásom szerint átvilágítani a szövetét. Figyelmet kérek, de nem elragadtatást. Megítélésre kínálok egy verset és egy vele kapcsolatos magatartást. Kérem e kettőt nem összemosni. „Ahogy beszélt, száraznak tetsző hangja, alaptónusát megőrizve, az árnyalatok hihetetlen bőségét vonultatta fel. Az olvadó líra és a fehérizzású szenvedély is megelevenült így, anélkül, hogy a versmondót magába szívta volna. A hangsúly nüanszai, az okos tempóváltások és szünetek tették lehetővé, hogy mintegy tálcán kapjuk az élvezetet. A hangerőváltás hatásos eszközével Ascher jóval takarékosabban bánt kollégáinál. Ha ő felemelte hangját, azt igen nagy okok okolták. Ha koncentrált figyelmet óhajtott, inkább halkabbra váltott. Ilyenkor úgy beszélt, mintha valami titkot akarna hallgatóira bízni. És ilyenkor feltétlenül villant a szemüvege.

Igen, a szemüveg: ez volt egyetlen színészi kelléke, amelyet azonban utolérhetetlen művészettel használt. A szemüveg mögött félig lezárt szemhéj: a tapogatódzó vakság és a befelépillantás mindig változó vegyüléke; az ész villogása, ahogy a lencse csillan; vagy a sokféle pillantás a szemüveg fölött, figyelmeztető komolysággal, „Őrzők, vigyázzatok a strázsán", vagy némi pajkos iróniával, Karinthy versének, a *Pitypang*-nak a végén, „Jobb lesz, ha nem ütsz a kezemre". A versek mintegy a szemüvegen át jelentek meg, a fényt szűrve, a kontúrokat élesítve.

Ascher Oszkár hatása a korabeli versmondóművészetre felmérhetetlen volt. A versben felhalmozódott intellektuális energiára irányította a figyelmét, ami már csak azért is jelentős tett, mert nálunk mindmáig a rövidebbet húzza az ész, mihelyt a költészetre fordul a szó. Az ösztönös, az emocionális, az indulati elem kellő méltánylásban részesül, az intellektus azonban, meglehetősen elterjedt felfogás szerint, az ösztön mirígyeinek mellékterméke, mihelyt a lírában jelentkezik. Ascher nyomában más művészek is megpróbálták a versek gondolati struktúráját feltárni, abból a helyes felismerésből kiindulva, hogy a gondolkodás is válhat szenvedéllyé. Csak Major Tamás nevét említem meg — versmondásának intellektualizmusára bizonnyal felszabadítóan hatott Ascher példája. De Major minden ízében színész volt, aki színpadi modorát belevitte a versekbe, is. Pontos elemzései ily módon átszíneződtek mindenkori szerepeivel. 1956-ban például tanúja voltam annak, milyen zseniálisan szavalja III. Richárd *A walesi bárdok*-at. Ascher tiszta, vegyítetlen intellektualizmusa nem lelt jelentékeny követőkre.

Epigonokra azonban annál inkább. Ezek a hétköznapiság, az érdektelen verstényközlés szintjére szállították le a stílusát. Ez ellen a prózai modor ellen lázadt fel Latinovits, ismét jogaihoz juttatva a pátoszt, sőt mi több: a szenvedély önkívületét. Versmondása azonban mégsem volt egyszerű visszatérés az Ascher Oszkár előtti időkhöz. Latinovits ugyanis nem az éppen elmondandó verssel azonosult, hanem szerzőjével. Ismerünk egy Arany—Latinovitsot, egy Ady—Latinovitsot, egy József Attila—Latinovitsot, és így tovább. Sorsdöntő sorsokat elevenített meg, a teljes alakot akarta látni és láttatni minden egyes versben.

Jól tudom: ez az eszmefuttatás hevenyészett vázlat csupán. Alkalmat az adott rá, hogy Ascher Oszkár most lenne kilencvenéves. Ebből az alkalomból, addig is, míg meg nem születnek e tárgykörben az esedékes monográfiák, fel szerettem volna idézni fiatalkorom ámulatának gyakori tárgyát: a versmondó szemüvegét.

Színház

ortársunk

len esetben azt jelenti, hogy a mozdulatoknak, az arcjátéknak legalább annyi — ha nem több — dramaturgiai szerep jut, mint a szövegnek. Az előadás a népi komédiák, bohóctréfák, bábjátékok és pantomimetűdök stíluselemeiből építi fel a kalandok láncolatát. A játékot nem kíséri a zene, az ének, mint azt annyiszor megszoktuk, hanem azzal egységben él, jellemzi a színpadi helyzeteket. *Koltay Gergely* zenei összeállítása (mely a *Csereforgó* együttes közreműködésével szólal meg) átgondolt, nélkülözhetetlen szerkezeti eleme az előadásnak. *Helyey László* elégikusan méltóságteljes Don Quijote. Oly rokonszenvesen bánatos, hogy tőle még a filozófiai kioktatás sem annyira bőszítően nagyképű. *Koltai Róbert* kedves, érzékeny lelkű haspókot formál Sancho Panzából. A harmadik főszerep *Pogány Judité* — az ő feladata azonban már nem mérhető a szokványos szerepkategóriákkal. Dulcineán kívül még két alakot formál meg, pontosabban a vásári komédiák törvényei szerint gyorsan és találékonyan vált jelmezt és arcot. E megközelítés az együttes játékának fő erőssége: egy-egy szerep nem más, mint rögtönzött zsánerkép, futó benyomás — éppen ezért kell mindent felnagyítva, túlozva ábrázolni. Hisz alig néhány másodperc jut például a pap, a csendőr, a kalmár, a bábjátékos vagy a szolgálólány bemutatására. *Koltai Judit, Tóth József, Berzsenyi Krisztina, Galkó Balázs, Császár Gyöngyi* és *Balázs Mária* nemcsak értették a feladatot: otthonosan, tehát természetesen mozogtak e korszerű vásári játékban.